

Икономиката на България – Време за иновации

В световен мащаб конкурентността все повече се базира на инвестиции в нови технологии и иновации. Равнището на общото икономическо развитие на страната задава рамката, характеристиките и потенциалните възможности на националната иновационна система.

Достигнатият етап на икономическо развитие на България определя потребността от промяна в политиката в областта на иновациите. Икономическата необходимост и предпоставките за това вече са налице. След продължителната рецесия в началото на 90-те години и финансово-икономическата криза от 1996 – 1997 г. икономиката на България бележи осем последователни години на икономически растеж, който през последните пет години достигна средни стойности от 5 %. Основните фактори за този успех са постигнатата в резултат на паричния съвет макроикономическа стабилност, намаляването на външната задлъжнялост на страната и достъпът до по-евтин паричен ресурс от международните пазари, структурните и институционалните реформи, свързани с изискванията на присъединяването към ЕС, подобряването на инвестиционния климат, повишеният достъп на фирмите до банкови кредити. В резултат делът в БВП на инвестициите в основен капитал през последните 5 години нарасна с над 33 %. Въпреки това оживление на икономиката дистанцията ѝ от средните икономически показатели на ЕС по доход на човек от населението, ръст

на инвестициите и заетост остава значителна. България ще бъде една от страните в ЕС с най-нисък стандарт на живот⁴ в момента на присъединяването. Според прогнозните данни на Евростат в края на 2006 г. се очаква БВП на човек от населението в страната в евро да бъде повече от два пъти по-нисък в сравнение с новите страни – членки на ЕС от 2004 г. Ето защо запазването и ускоряването на икономическия растеж и намирането и използването на нови източници на конкурентни предимства се очертават като основно предизвикателство пред България.

До голяма степен растежът на българската икономика през последните няколко години се дължи на повишаването на икономическата ефективност на използване на наличните ресурси в резултат на приватизацията и либерализацията. Сами по себе си те обаче едва ли могат да осигурят необходимите конкурентни предимства на икономиката. В международен план все повече страни предлагат стабилна макросреда, добър инвестиционен климат, ниски данъци и разходи за труд, добро административно обслужване, отворена иконо-

мика, динамичен вътрешен частен сектор, стабилни държавни финанси, висока степен на икономическа свобода. В тези условия международната конкуренция все повече се прехвърля във високотехнологичните отрасли и зависи от иновационния потенциал на производителите. България изостава от тази тенденция. Основният фактор за конкурентоспособност в международен план остава ниската цена на труда. Подобно сравнително предимство обаче е доста уязвимо. То засяга главно продуктите в трудоемките сектори, където конкурентният натиск от Азия все повече ще се засилва. Нарастващият дефицит в търговското салдо на страната показва, че конкурентните предимства, основани на ниската цена на труда, вече се изчерпват. **Определящи за преминаване към нови източници на конкурентоспособност и растеж са нивото на технологичното развитие и неговата промяна във времето**⁵. България, подобно на новите страни – членки на ЕС, трябва да преориентира икономиката си към продуктите с по-висока добавена стойност на базата на технологично обновление и иновации.

„Локомотивите“ на растежа на българската икономика през последните години са **секторите на преработващата промишленост, финансовото посредничество и съобщенията**. Те реализират изпреварващ растеж на добавената стойност спрямо общия за икономиката (фиг. 1).

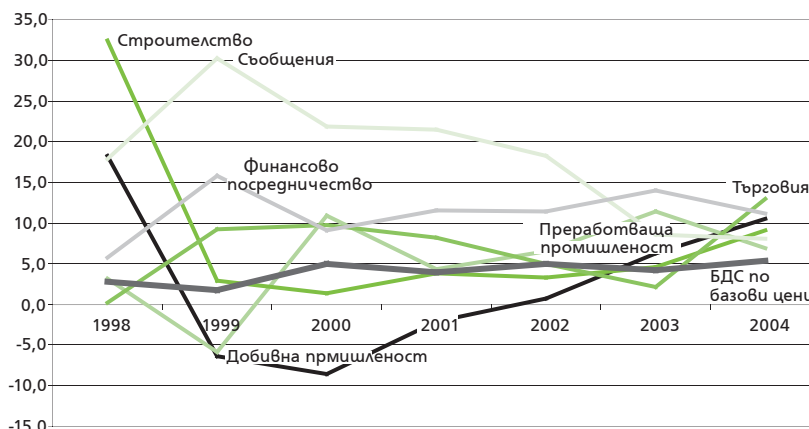
⁴ Измерен чрез показателя БВП на човек от населението по паритет на покупателната способност.

⁵ The World Bank, Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform (2005).

До голяма степен състоянието и развитието на преработващата промишленост в съчетание със сектора на информационните и комуникационните технологии, финансовия сектор и бизнес услугите **определят дългосрочното технологично ниво и развитие на страната**. Възстановяването и динамиката на преработващата промишленост са основата на ръста на експорта на България през последните години. Тя е най-силно изложеният на международна конкуренция сектор и заедно със сектора на услугите, предмет на международна търговия, като финансовите услуги и туризма например, е входна точка за нови технологии и иновации.

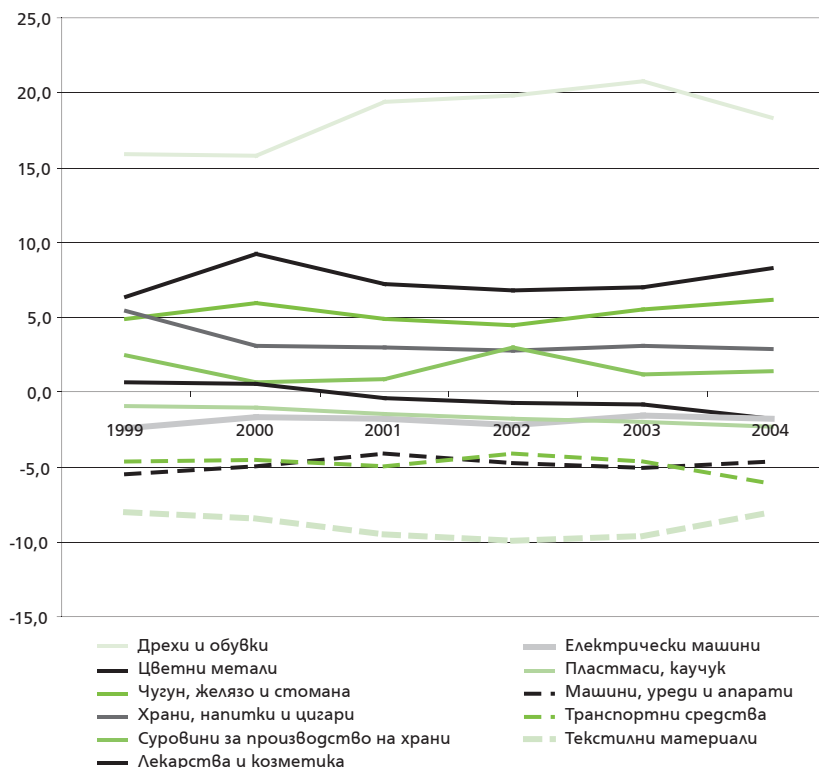
Продукцията и заетостта в българската преработваща промишленост са доминирани от ниско- и средно-нискотехнологични подсектори. Българската конкурентоспособност се основава на хомогенни, трудо- и материалоемки продукти, за които движещ фактор са ниските разходи⁶. Българската промишленост създава нископлатени и нискоквалифицирани работни места. Сравнителни изследвания на придвижването на икономиките на страните от Централна и Източна Европа към по-високо качество и добавена стойност по сектори и продукти показват, че за разлика от останалите държави съществува опасност България и Румъния да влязат в т.нар. „**капан на нискотехнологичните подсектори**“⁷. Нискотехнологичната ориентация на българската икономика се потвърждава ясно и от разкритите сравнителни предимства на страната. Те са най-изразени при дрехите

ФИГУРА 1: РЪСТ НА БДС ПО СЕКТОРИ

Източник: НСИ.

ФИГУРА 2: РАЗКРИТИ КОНКУРЕНТНИ ПРЕДИМСТВА⁸ ВЪВ ВНОСА И ИЗНОСА НА БЪЛГАРИЯ (1999 – 2004 г.)

Източник: БНБ и Фондация „Приложни изследвания и комуникации“.

и обувките, черните и цветните метали, които съставляват около 40 % от общия износ. Най-слаби са те в секторите на текстилните материали, машините,

урегите и апаратите и пластмасата и каучука, които съставляват 33 % от вноса. **На практика в структурата на вноса и износа не са настъпили съществени**

⁶ Вж. повече в Pashev, K., Competitiveness of the Bulgarian Economy, Discussion Paper 34/2003, Bulgarian National Bank (2003).

⁷ Dulleck, U., N. Foster, R. Stehrer and J. Woerz, Dimensions of Quality Upgrading in CEECs, Working Papers No. 29, WIIW (2004).

⁸ Разкритите конкурентни предимства се измерват като разлика между дела на износа на съответната стокова група в общия износ на страната и дела на вноса на същата стокова група в общия внос на страната ($X_i/X - M_i/M$).

изменения на равнище подсектори от 1992 г. насам⁹. Запазването на подобна структура и динамика на технологичната интензивност на икономиката означава създаване на конкурентоспособност, основана на ниски

цени, бързо изчерпване на потенциала за растеж и постепенна „ерозия“ на човешкия капитал. Избягването на нискотехнологичния капан изисква поддържането на гъвкава и отворена национална иновационна система в рамките

на конкурентна пазарна икономика, която да осигури: 1) приток и широко разпространение в страната на чуждестранни иновации и 2) постепенно изграждане на национален иновационен капацитет на световно равнище.

Бизнес среда за иновациите

Създаването на подходящ бизнес климат за иновационната активност на фирмите е основна предпоставка за изграждането на икономика, основана на знанието. Особено важни в това отношение са степента на отвореност на икономиката, политиката за защита на конкуренцията и правата на интелектуална собственост. Добре функциониращият пазар, включително ефективно прилагане на законите за защита на правата на собственика и потребителя, е първото необходимо условие, за да има пазар на иновации и технологии.

Степента на отвореност на икономиката е главен фактор както от страна на търсенето на нови технологии, така и от страна на предлагането. Непрекъснатият натиск на международната конкуренция – при наличие на гарантирани и ясни правила, стимулира иновативността на предприемачите, поощрява търсенето на предимства чрез по-ефективни продукти и процеси (в т.ч. и чрез иновации) и осъществяването на партньорства за разработването на общи международни проекти. Показателно е, че икономиките с най-висока степен на отвореност се характеризират и с най-високо равнище на иновационна активност¹⁰.

Икономическата свобода като определящ фактор за иновационната активност обаче, надхвърля показателите за отвореност на икономиката. Според Фондация „Херитидж“ икономическата свобода се определя още от такива фактори, като корупцията, нетарифните бариери пред търговията, фискалната тежест, върховенството на закона, регулаторната тежест, ограниченията върху банките, трудовия пазар.

Според данните от 2005 г. България е подобрила резултата си с 0,24 точки (с по-бърз напредък през изминалата година изпреварват само три държави – Мадагаскар, Украйна и

Полша). Значително подобряване на показателя се наблюдава за последните три години (подобна тенденция се наблюдава и в световен мащаб след 2002 г.) и според последните данни **България затвърждава позицията си като преобладаващо свободна икономика** (52 място от 155 държави).

Въпреки значителното подобряване на икономическата свобода в България пред ефективно функциониране на фирмите остават сериозни проблеми, свързани с липсата на напредък в реформите на съдебната система и административното обслужване¹¹. Времето, което фирмите отделят при взаимодействието си с администрацията, е фактор, демотивиращ предприемачеството и инвестиционната дейност. Приетият на 4 юни 2003 г. (в сила от декември 2003 г.) **Закон за ограничаване на административното регулиране и административния контрол върху стопанската дейност**¹² не доведе до очакваното облекчаване на регулативните режими в страната. Съществува необходи-

⁹ Вж. България 1999, Икономически обзори, ОИСР за сравнение.

¹⁰ Global Competitiveness Report 2004 – 2005, World Economic Forum.

¹¹ Така например България е една от малкото страни в Източна Европа, която все още не е въвела електронен регистър на юридическите лица. Регистрацията на дружество в страната все още се извършва от 28-те окръжни съдилища при липса на централизирана база данни. Положителна стъпка в това отношение беше приетата в началото на 2005 г. Стратегия за създаване на централен регистър на юридическите лица и електронен регистърен център в България. (За повече информация вж. Доклад на Работната група по регистърна реформа към Центъра за изследване на демокрацията, С., 2004 г.) Положителна, макар и малка стъпка напред в намаляването на бюрократичните пречки пред започването на бизнес, бе приемането на новия Закон за регистър БУЛСТАТ (влязъл в сила през август 2005 г.), който обедини идентификационните номера, издавани преди това от Статистическия институт, данъчната администрация и НОИ.

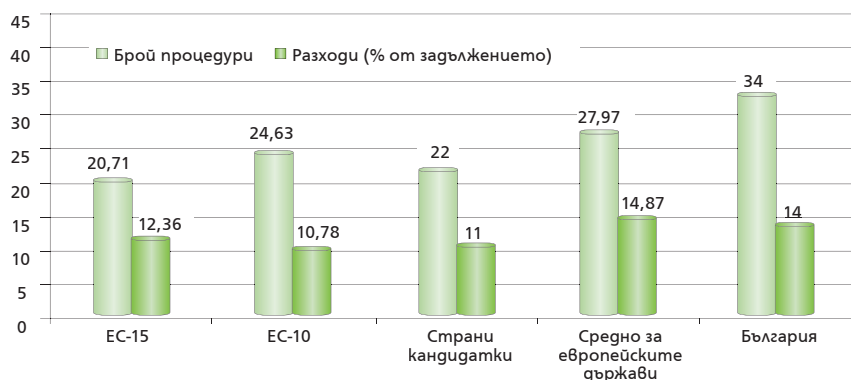
¹² Обн., ДВ, бр. 55 от 17.06.2003 г. – в сила от 17.12.2003 г., попр., ДВ, бр. 59, изм., ДВ, бр. 107/3003 г., изм. гоп., ДВ, бр. 39 и бр. 52/2004 г., изм., ДВ, бр. 31/2005 г.

мост от по-широко познаване и прилагане на закона. България значително изостава от повечето европейски държави, като времето за прилагане на договор например отнема средно 440 дни при 48 дни в Холандия. Това допълнително намалява сигурността на фирмите при развитието на тяхната бизнес и иновационна дейност.

Иновационната активност на фирмите до голяма степен се обуславя и от **равнището и качеството на пазарната конкуренция**. Тя определя поведението на предприемачите и избора им между продуктивни иновации и непродуктивни средства за увеличаване на печалбите (т.нар. rent-seeking). Конкуренцията е предпоставка както за създаването на нови продукти, услуги и процеси, така и за по-ефективното им използване, разпространяване и адаптиране. С други думи, равнището на конкуренция определя факторите от страна на търсенето на нови технологии и иновационната активност на фирмите. От друга страна, предлагането на нови технологии и инвестициите в тяхната разработка до голяма степен зависят от защитата на правата на интелектуална собственост, които гарантират възвръщаемостта на направените инвестиции в НИРД.

Според индекса на икономическа свобода на Фондация „Херитидж“ в България най-застрашена е правната защита на собствеността, което е свързано предимно с наличието на значителна сива икономика и нелоялна конкуренция в страната и сравнително слабото прилагане на законите, регулиращи конкуренцията. Това води до правна несигурност за предприемачите, висок разход на време и корупция. Основната цел на политиката в областта

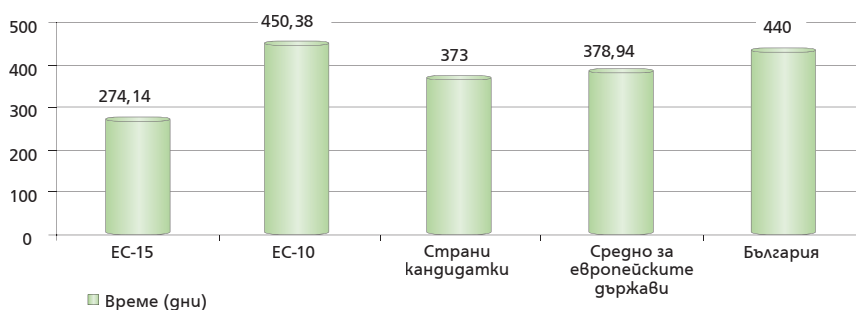
ФИГУРА 3: БРОЙ ПРОЦЕДУРИ И РАЗХОДИ (% ОТ ЗАДЪЛЖЕНИЕТО) ПО ПРИЛАГАНЕ НА ДОГОВОРИТЕ В БЪЛГАРИЯ И ИЗБРАНИ ГРУПИ СТРАНИ ПРЕЗ 2005 г.

Забележка: Поради липса на данни Кипър, Люксембург и Малта не са включени в изчисленията; при формирането на средните стойности за европейските държави са включени и Албания, Македония, Хърватия, Босна и Херцеговина.

Източник: Doing Business in 2005, Removing Obstacles to Growth, World Bank.

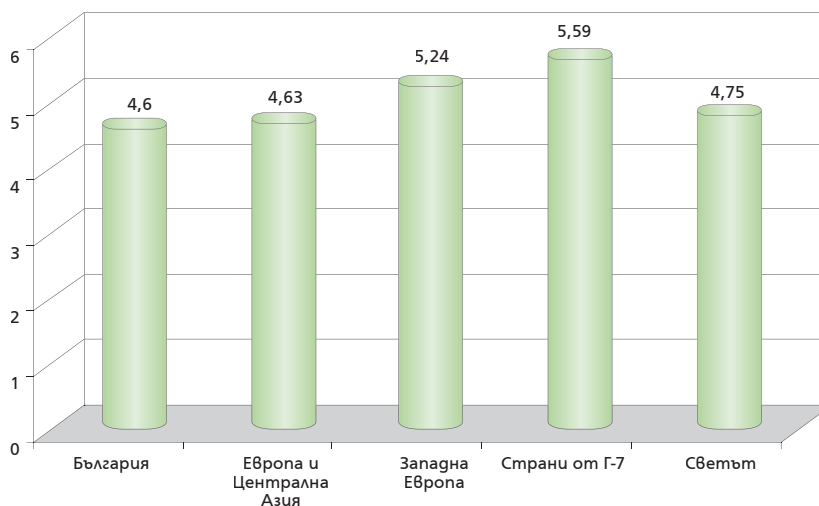
ФИГУРА 4: ВРЕМЕ (ДНИ) ЗА ПРИЛАГАНЕ НА ДОГОВОРИТЕ В БЪЛГАРИЯ И ИЗБРАНИ ГРУПИ СТРАНИ ПРЕЗ 2005 г.

Забележка: Вж. предходната фигура.

Източник: Doing Business in 2005, Removing Obstacles to Growth, World Bank.

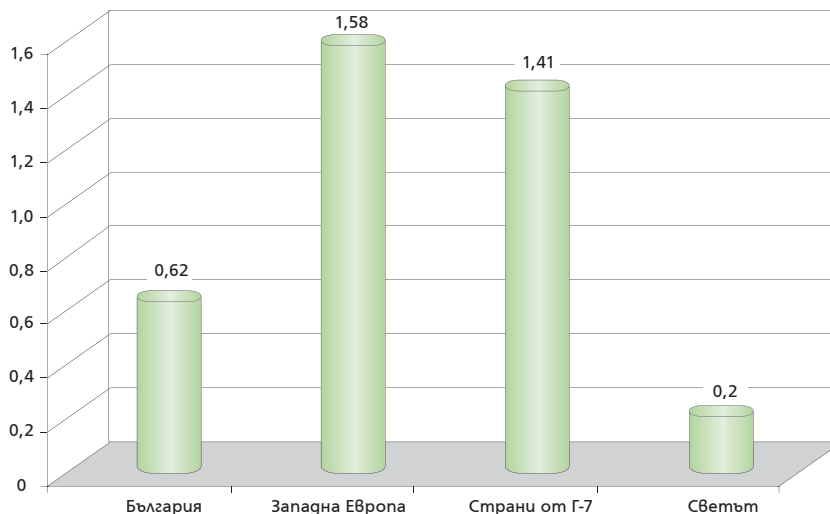
ФИГУРА 5: РАВНИЩЕ НА МЕСТНА КОНКУРЕНЦИЯ

на конкуренцията, вкл. по отношение на европейските норми и практики по шеста преговорна глава „Политика в областта на конкуренцията“, е да се постигне такава правна среда и да се установят функциониращи институции, които да помогнат на предприятията да се адаптират към промените и в крайна сметка да бъдат в състояние да работят в единния пазар на ЕС. Въпреки че прилагането остава сравнително слабо, България е постигнала сериозен успех при хармонизацията със съответстващото европейско законодателство след приемането на *Закона за защита на конкуренцията*¹³ (май 1998 г.); *Закона за държавните помощи*¹⁴ и *Закона за обществените поръчки*¹⁵. Те влияят върху мотивите на фирмите да развиват или да внедряват нови технологии и върху вземането на решение каква част от своите доходи да отделят за НИРД.

От първостепенно значение за иновационната среда обаче е защитата на **правата на интелектуална собственост**, която е в основата на мотивацията за създаване на иновации. Поради публичния характер на знанието и иновациите без наличието на добри гаранции за защита от конкурентно копиране на нововъведения изобретателите няма да получават необходимата възвръщаемост за направените инвестиции. Фирмите, отделящи внимание на защитата на интелектуалната собственост, са тези, които могат да трансформират идеите в продукт с пазарна стойност и да повишат своята конкурентоспособност. В

ФИГУРА 6: КАЧЕСТВО НА РЕГУЛИРАНЕТО

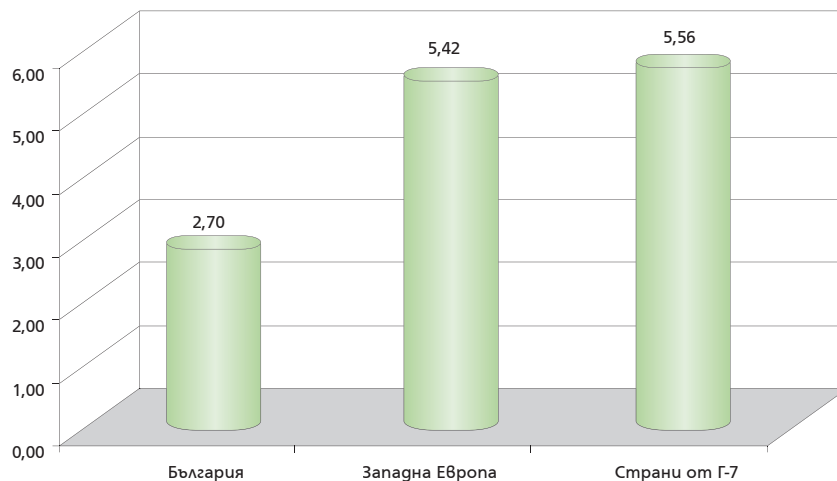

Забележка: 2003/4 WEF Global Competitiveness Report, скала от 1 до 7 (1 = ограничена местна конкуренция, 7 = интензивна местна конкуренция, пазарното лидерство се променя с времето).

2002 Kaufmann, Kraay, Zoido-Lobaton, World Bank, измерват разпространеността на неблагоприятните за пазара политики като контрол върху цените, неадекватен банков надзор, оценки на тежестта от наложените регулации в сфери като международна търговия и развитие на бизнеса.

Източник: Световна банка, Методология за оценка на знанието (КАМ 2005).

ФИГУРА 7: ИНДЕКС „ЗАЩИТА НА ПРАВАТА ВЪРХУ ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА СОБСТВЕНОСТ“

Забележка: 2003/4 WEF Global Competitiveness Report.

0 – мин., 7 – макс. оценка.

Източник: Световна банка, Методология за оценка на знанието (КАМ 2005).

момента защитата на интелектуалната собственост е добре уредена правово¹⁶, но реалното

приложение на закона е все още незадоволително.

¹³ Обн., ДВ, бр. 52 от 8 май 1998 г., изм., ДВ, бр. 112 от 29 септември 1998 г., изм., ДВ, бр. 81 от 14 септември 1999 г., изм., ДВ, бр. 28 от 19 март 2002 г., изм., ДВ, бр. 9 от 31 януари 2003 г., изм., ДВ, бр. 107 от 9 декември 2003 г.

¹⁴ Обн., ДВ, бр. 28 от 19.03.2002 г., в сила от 20.06.2002 г.

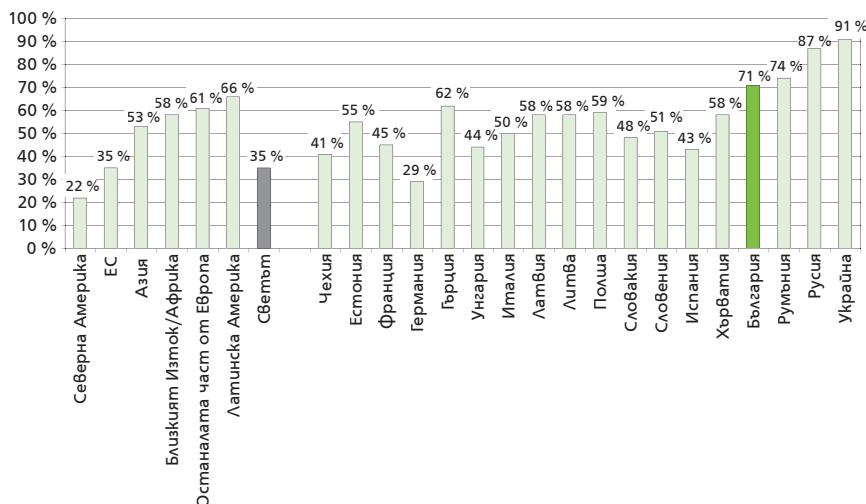
¹⁵ Обн., ДВ, бр. 28 от 06.04.2004 г. – в сила от 01.10.2004 г.; изм. и доп., бр. 53 от 22.06.2004 г. – в сила от 01.10.2004 г., изм., ДВ, бр. 34/2005 г.

¹⁶ Закон за авторското право и сродните му права от 1998 г., последно изм., ДВ, бр. 28 и бр. 43/2005 г. и в Закона за патентите от 2 април 1993 г., последно доп., ДВ, бр. 17 от 21 февруари 2003 г. В допълнение законодателството включва и Закон за индустриалния дизайн, Закон за топологията и интегралните схеми, Закон за биологичното разнообразие, Закон за марките и географските означения.

Силно изразен е проблемът със софтуерното пиратство. Според Business Software Alliance (www.bsa.org) нивото му в България през 2003 г. е било 71 %, а страната ни е класирана на 22 място сред държавите с най-високо ниво на пиратство във First Annual Global Software Piracy Study (2004) на Business Software Alliance. Трябва да се отчете известното подобряване на ситуацията през последните години в резултат на предприетите правителствени мерки. Според същите данни през 1994 г. нивото на пиратство е било 94 %.

Усъвършенстването на нормативната уредба¹⁷ в тази област (като част от усилията България да бъде извадена от негативния „Списък за наблюдение“ на САЩ)

ФИГУРА 8: НИВА НА СОФТУЕРНО ПИРАТСТВО, 2004 г.

Източник: Second Annual Business Software Alliance (BSA) and IDC Global Software Piracy Study, <http://www.bsa.org/globalstudy/>

трябва да бъде съпроводено с адекватно засилване на право-прилагането, както и с по-голя-

ма публичност по отношение на проблема, мерките и прилагането на санкциите.

Институционална рамка на националната иновационна система

Институционалната рамка на националната иновационна система включва нормативните актове и частните, обществените и държавните организации, които оформят и влияят върху иновационния процес в страната. Институционалната структура на иновационната система пряко влияе на ефективността и резултатността ѝ. По своята същност институциите са инертни системи, които силно се влияят от историческото си развитие и наследените отношения, навици и култура. Тяхната промяна е едновременно средство и знак за развитието на националната иновационна система и повишаването на нейната производителност и конкурентоспособност.

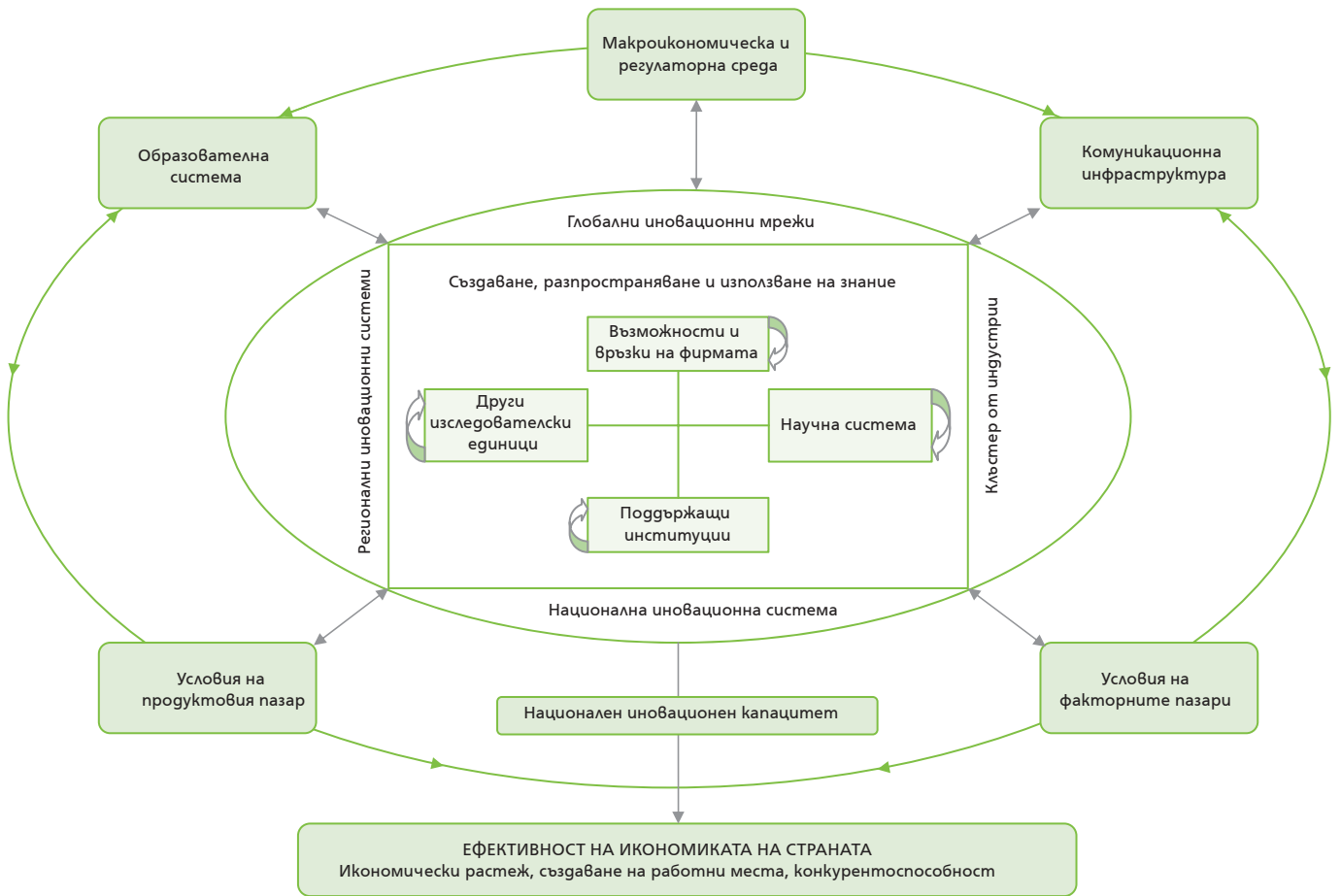
В рамките на централната планова икономика институциите на националната иновационна система включваха големите производствени обединения със собствени развойни звена, академичните институции със собствени малки предприятия и науч-

но-техническото разузнаване, които осигуряваха специализацията на страната в тесни области на фундаменталната наука и ефективен обратен инженеринг (reverse engineering) в определени отрасли. Тази система съсредоточаваше значителни човешки

и финансови ресурси за научно-техническа и развойна дейност и създаваше голяма по обем научна и технологична продукция, макар и с ограничена пазарна ефективност.

¹⁷ На 21 април 2005 г. е приет законопроект № 402-01-1/12.01.2004 г. за административното регулиране на производството и търговията с оптични дискове, матрици и други носители, съдържащи обекти на авторското право и сродните му права, в които са разписани режимите от ПМС № 87/96 г. за контрола върху използването на обекти на авторското право и сродните му права, лицензиране на производителите на компактдискове и на производителите на матрици (стампери) за производство на компактдискове (обн., ДВ, бр. 35 от 1996 г., изм. и доп., бр. 34 от 1997 г., бр. 14 и бр. 86 от 1998 г.).

ФИГУРА 9: МОДЕЛ НА НАЦИОНАЛНА ИНОВАЦИОННА СИСТЕМА: УЧАСТНИЦИ И ВРЪЗКИ

Източник: OECD (1998): Technology, productivity and job creation. Best policy practices. OECD, Paris, p. 62.

Под натиска на структурните промени в икономиката на страната през последните 15 години **организационната и институционалната структура на националната иновационна система значително изостана от пазарните реалности**. Реформата в наследените организации от държавната сфера бе частична и без стратегическа визия. По-голямата част от развойните звена и дейности в предприятията бяха закрити по различни икономически причини, намален беше чувствително средният размер на предприятията, финансирането

на академичните институции покриваше предимно режийните разходи и минимално трудово възнаграждение. Променените стратегии на предприятията доведоха до отпадане на търсенето на НИРД, породена от нуждите на обратния инженеринг и до скъсване на връзките между бизнес и наука.

Основното предизвикателство пред реформирането на институциите и структурата на иновационната система е по-бързото пренасочване тежестта на дейността на частните, публич-

ните и държавните НИРД организации към обслужване нуждите на предприятията в стремежа им към по-висока конкурентност. **Иновациите постепенно ще изместват ниската цена на труда като източник на конкурентни предимства** и това налага по-ефективно взаимодействие между науката и бизнеса, което може да се гарантира от променени механизми на финансиране на НИРД и нова система на организация и управление на държавните и обществените НИРД организации.

Законодателна основа на научната, технологичната и иновационната дейност

Законодателството в областта на иновациите претърпя значително развитие през последните 15 години и към 2005 г. регламентира функционирането на всички необходими институции за една съвременна иновационна система, макар голяма част от промените да са фрагментарни и следствие от външни ограничения, а не от целенасочена политика, изхождаща от вътрешни национални потребности. Не са изключение и остарели закони, влияещи върху дейността на иновационната система, които поради липсата на приоритети и силните вътрешносистемни интереси от запазване на статуквото остават в действие въпреки техния анахронизъм. *Законът за научните степени и научните звания*, който регламентира системата на израстване на научните кадри е от 70-те години на миналия век. Основен движещ фактор за промените в повечето случаи е необходимостта от синхронизиране на националното законодателство със законодателството на ЕС. Този процес се засили особено след 1999 г., когато страната получи покана за започване на преговори за присъединяване към ЕС. Към този период се отнасят:

- приемането на *Закона за малките и средните предприятия* (1999);
- началото на разработването на *Закона за насърчаване на научните изследвания*, приет през 2003 г.;
- постановления на правителството като например за участието на България в Петата рамкова програма (1999 г.) и в ЦЕРН (Европейския център за ядрени изследвания), за създаване на Национален център за

аграрни науки (НЦАН – 1999 г.) и др.

Качеството и особено практическото прилагане на законите обаче са далеч от равнището, което би гарантирало достигане потенциала на икономиката ни.

Основните политически документи, които определят рамката на държавната политика за развитие на иновационната система, са:

- *Иновационна стратегия* (2004);
- *Национална стратегия за научни изследвания* (2005).

Иновационна стратегия на Република България (2004). Стратегията цели повишаване на конкурентността на българската икономика и е приета в подкрепа

на **Националния план за икономическо развитие на Република България през периода 2000 – 2006 г.** Повечето мерки, залегнали в стратегията, са заемствани от вече осъществяващи се програми, което изисква подобряване на координацията между основните държавни структури, натоварени с изпълнението ѝ.

Основно нововъведение на стратегията е създаването на **Национален иновационен фонд (НИФ)**, чиято задача е да финансира пазарно ориентирани разработки на предприятията. НИФ заедно със съществуващия **Национален фонд за научни изследвания** към Министерството на образованието и науката (МОН) въвеждат конкурсното начало в държавното финансиране на иновационни проекти, каквато е наложи-

ТАБЛИЦА 1: ИЗБРАНИ ЗАКОНИ, КОИТО РЕГЛАМЕНТИРАТ НАУЧНАТА, ТЕХНОЛОГИЧНАТА И ИНОВАЦИОННАТА ДЕЙНОСТ

Документ	Година на приемане
Закон за научните степени и научните звания	1972
Закон за академичната автономия на висшите учебни заведения	1990
Закон за Българската академия на науките	1991
Закон за патентите	1993
Закон за авторското право и сродните нему права	1993
Закон за висшето образование	1995
Закон за закрила на новите сортове растения и породи животни	1996
Закон за насърчаване на инвестициите	1997
Закон за защита на конкуренцията	1998
Закон за малките и средните предприятия	1999
Закон за промишления дизайн	1999
Закон за Националния център за аграрни науки	1999
Закон за марките и географските означения	1999
Закон за типологията на интегралните схеми	1999
Закон за електронния документ и електронния подпис	2001
Закон за насърчаване на научните изследвания	2003
Закон за генетично модифицираните организми	2005

ТАБЛИЦА 2: ОСНОВНИ МЕРКИ, ПРЕДВИДЕНИ В НАЦИОНАЛНАТА ИНОВАЦИОННА СТРАТЕГИЯ ЗА 2005 г.

Мярка	Очакван резултат	Бенефициенти	Начало	Изпълнител
1. Създаване на Национален иновационен фонд	Финансиране на пазарно ориентирани иновационни проекти	Всички перспективни иновативни фирми	2005	Министерство на икономиката и енергетиката
2. Насърчаване заемността на млади специалисти в малки и средни предприятия	Създаване възможност за реализация на млади висококвалифицирани специалисти в МСП	Както МСП, така и младите специалисти, получили висока образователна квалификация	2005	Министерство на икономиката и енергетиката, Министерство на труда и социалната политика
3. Изграждане и/или разширяване, оптимизиране на технологични центрове	Разширяване възможностите за ползване резултатите на научните организации от бизнеса	Научни организации, които да отговорят на нуждите на индустрията и всички помалки технологични фирми, които нямат възможност да издържат собствени развойни звена	2005	Министерство на икономиката и енергетиката, Министерство на образованието и науката, Българска академия на науките, Национален център по аграрни науки, изследователски звена към висшите учебни заведения

лата се практика в развитите страни. Въвеждането на силно пазарно ориентирано конкурсно начало във функционирането на фонда и неговото финансово осигуряване в сравнение с преките субсидии от бюджета ще бъдат основни индикатори за успешното развитие на националната иновационна система в бъдеще. Все още не съществуват достатъчно данни, за да бъде оценена ефективността от функционирането на НИФ.

Национална стратегия за научни изследвания за периода 2005 – 2010 г.¹⁸ Разработена е върху правната основа на *Закона за насърчаване на научните изследвания* (2003 г.) и в нейния проект ясно личат горни точки с Националната иновационна стратегия. Направените оценки на състоянието и поставените цели за бъдещо развитие са резултат от сравнителни анализи с постиженията както на водещи държави в рамките на ОИСР и ЕС, така и на новоприсъединилите се страни от ЦИЕ. За първи път в Бълга-

ТАБЛИЦА 3: ПОДАДЕНИ ПРОЕКТИ ЗА КАНДИДАТСТВАНЕ ЗА СУБСИДИЯ ОТ НАЦИОНАЛНИЯ ИНОВАЦИОНЕН ФОНД (ПРОЛЕТНА СЕСИЯ 15 МАРТ – 5 МАЙ 2005 г.)

Общ брой на постъпилите проекти	115
Научноприложни изследователски проекти	107
Проекти за технико-икономически проучвания	8
Класирани проекти	39
Общ бюджет на всички проекти:	49 000 000 лева
Кандидатстват за субсидия в размер на:	24 000 000 лева
Отпуснато финансиране:	Към 30 септември 2005 г. няма
1. В 51 проекта (44 % от общия брой проекти) фирмите партнират с научни организации и университети.	
2. Фирмите са поели ангажимент да съинвестират 51 % от разходите по проектите.	

Разпределение на подадените проекти по браншове	
Машиностроене и приборостроене	34
Информационни и комуникационни технологии	14
Химическа промишленост	10
Биотехнологии	8
Хранително-вкусова промишленост	2
Енергетика (алтернативни източници на енергия, енергоспестяващи технологии)	10
Строителство	10
Услуги	8
Екология	4
Други	15

Източник: Агенция за насърчаване на малките и средните предприятия.

¹⁸ Приета с решение на МС № 450, 17.05.2005 г. Предстои да бъде приета от Народното събрание.

рия *Националната стратегия за научни изследвания* беше публикувана и обсъждана на специален форум в интернет, което позволи в документа да бъдат взети под внимание гледните точки на различните заинтересовани страни. Забавянето в приемането на стратегията обаче показва, че съществуват съществени спънки или липса на политическа воля за изпълнение на залегналите мерки, което може да има дългосрочни негативни последици при следващи опити за реформа.

Въпреки че е възможно да се постигне по-добро съчетание на целите и дейностите по *Иновационната стратегия* и *Националната стратегия за научни изследвания* и дори да се създаде единна стратегия за научно и технологично развитие на страната, каквито бяха препоръките на Европейската комисия (ЕК), в момента е **по-важно да започне реалното изпълнение на стратегиите и да се търси по-добра координация**. Подобна и положителна е оценката и на официалния преглед на националната политика в образованието на ОИСР¹⁹.

Възприетата европейска практика на стратегическо планиране и развитие чрез изработването и прилагането на **регионални иновационни стратегии** (РИС) в синхрон с националните стратегии и планове за развитие, отчитайки местните особености и приоритети, вече се прилага и в България. РИС представляват обществено-частни управленски механизми, които увеличават хоризонта на планиране и повишават иновационния капацитет на равнище регион. Те са първите подобни инициативи, които ще

Пилотното разработване на *Регионалната иновационна стратегия за Южен централен район (ЮЦР)*²⁰ стартира през октомври 2001 г. с участието на Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ (координатор на инициативата), Комисията за икономическо и социално сближаване на района, Министерството на регионалното развитие и благоустройството, tti Magdeburg GmbH – Германия, и Университета на Тесалия – Гърция.

Стратегията се базира на **анализ на иновационните потребности** на 400 предприятия от десетте водещи сектора в регионалната икономика на ЮЦР (селско стопанство, агрохимия, хранителна и питейна промишленост, машиностроене, електротехника и електроника, текстил, дърводобив, дървообработване и мебелна промишленост, туризъм, кожарска и обувна промишленост, парфюмерия и козметика) и **капацитета на основните доставчици на иновации** (научноизследователски институти и университети, както и **посреднически организации** – браншови камари, бизнес асоциации и др.).

През месец юли 2005 г. стартира разработването на Регионални иновационни стратегии и за останалите пет района за планиране в България по проекти, финансирани от Шестата рамкова програма на ЕС.

осигурят пряк достъп на регионите до европейската политика и практика в сферата на иновациите.

Останалите правителствени документи, които имат пряко отношение към развитие на иновационната система и са базирани изцяло или частично на Националния план за икономическо развитие, са:

- *Национална стратегия за насърчване развитието на малките и средните предприятия в България през 2000 – 2006 г.*;
- *Национална стратегия за прогължаващо професионално образование за периода 2005 – 2010 г.*;
- *Стратегия за развитие на човешките ресурси 2000 – 2006 г.*;
- *Стратегия за развитие на информационното общество в Р България (1999 г.)*;

- *Стратегия за изграждане на електронно правителство (2002 г.) и План за нейното изпълнение (2004 г.)*;
- *Национална стратегия и План за действие за въвеждане на ИКТ в българските училища (2005 г.)*;
- *Стратегия и План за действие за конкурентоспособност на България на световните ИКТ пазари (2004 г.)*;
- *Национална стратегия за регионално развитие за периода до 2015 г.*

Наличието на множество стратегии, често с припокриващи се области на действие, чието изпълнение се координира от различни министерства и ведомства, многообразието на инструменти, цели и задачи в тези документи, недостатъчното финансово обезпечаване и честите закъснения в приемането на съответните планове за

¹⁹ OECD, Review of National Policies for Education, Bulgaria: Science, Research and Technology, 2004.

²⁰ <http://www.innovation.bg/>

действие показват липса на **единен приоритет** в националната икономическа политика, който

да съсредоточава усилията на обществения и частния сектор. Несъмнено **такъв приоритет**

могат и трябва да бъдат иновациите и националната иновационна система.

Организационна структура на националната иновационна система

Липсата на ясна стратегия и политическа воля за реформиране на иновационната система през последните 15 години доведе до рязко свиване на дейността на нейните звена, придружено от много бавна промяна в нейната структура. Така съвременната иновационна система на България е **резултат от откъслечни реформаторски усилия и естествена пазарна еволюция.**

Главни изпълнителни органи за провеждане на политиката в областта на иновациите са Министерството на икономиката и енергетиката и Министерството на образованието и науката.

Министерството на икономиката и енергетиката (МИЕ) определя и отговаря за изпълнението на публичната иновационна политика по отношение на бизнес сектора и работи по изпълнението на приетата през 2004 г. Иновационна стратегия. На оперативен ниво процесът на определяне и изпълнение на политиката се координира от Дирекция „Политика по отношение на предприятията“, в чийто състав влизат отделите „Насърчаване на МСП и предприемачеството“ и „Развитие на бизнес средата и иновациите“. В изпълнение на ангажиментите по Иновационната стратегия към МИЕ е създаден **Национален съвет по иновации** като консултативен орган с участието на представители на бизнеса, научните среди, образо-

ванието и неправителствените организации. Създаденият Национален иновационен фонд се управлява от Агенцията за насърчаване на малките и средните предприятия.

Министерството на образованието и науката (МОН) определя националните приоритети в областта на образованието и науката. Към МОН е създаден **Национален съвет за научни изследвания**, в който са представени всички министерства и научни организации. Координацията на изследователската дейност в системата на висшето образование се осъществява от **Съвета на ректорите и от Националната комисия по оценка и акредитация.**

Координиращи функции и роля за научната и иновационната политика в рамките на отрасловите изследвания и сектора на предприятията са съсредоточени в различните министерства: Министерство на отбраната, Министерство на здравеопазването, Министерство на регионалното развитие и благоустройството, Министерство на труда и социалната политика. **Успешното провеждане на иновационната политика** на правителството **изисква тясно взаимодействие между МИЕ, МОН и Министерството на финансите**, които ежегодно да формулират краткосрочните и средносрочните цели за постигане на националните приоритети.

Основни елементи на националната иновационна система, ангажирани с функциите по създаването и разпространяването на ново знание, са научноизследователските и академичните звена. Най-важна роля сред тях имат Българската академия на науките, Националният център за аграрни науки и университетите.

Съгласно приетия през 1991 г. *Закон за Българската академия на науките (ЗБАН)*, академията представлява автономна научна организация и национален център в областта на фундаменталните и насочените приложни изследвания в научните направления математика, физика, химия, биология, технически науки, науки за земята, хуманитарни науки, обществени науки. В процеса на реструктуриране през периода 1991 – 1994 г. броят на научните звена към БАН е намален с една трета. Понастоящем към академията функционират 51 научни института, 1 национална и 12 централни лаборатории, 8 изследователски центъра, 3 бази и 10 помощни звена.

Към **Националния център за аграрни науки (НЦАН)**, функциониращ в рамките на Министерството на земеделието и горите, са изградени 21 научни института, 2 регионални центъра за научноприложно обслужване, 1 център за научно-техническа информация и 1 център за подготовка на кадри. Към системата на НЦАН функционират 45

бази, които извършват експериментална и производствена дейност. Възстановяването на разкъсаната връзка „наука – производство – бизнес – държава“ се определя като първостепенна задача от ръководството на Центъра.

В сектора на висшето образование с научноизследователска дейност се занимават почти всички **висши училища**. Общият брой на университетите в страната е 42, включително 6 частни университета. Отрасловата наука е представена от 18 държавни института, намиращи се в рамките на различните министерства и агенции. Те извършват изследователска дейност, обслужваща специфичните цели на съответните държавни органи в областта на информационните технологии, енергетиката, външната политика, опазването на околната среда, политиката по сигурността, културата.

Прави впечатление структурата на НИРД-организациите. По данни за 2002 г. 44 % от тях са в държавния сектор; 27,6 % – в сектора на висшето образование; 26,5 % са в сектор предприятия и 1,9 % са представители на неправителствени организации.

Присъствието на държавата при определянето на по-голямата част от финансирането на тези организации остава значително. Липсата на ясно разграничение на функциите и значителната автономия, с която те разполагат, поражда възможности за дублиране на дейности за сметка на ограничените държавни ресурси. На този фон многообразието от държавно субсидирани институции изглежда над разумно ефективните за размерите на страната. **Необходимо е съществено подобряване на отчетността на тези институции,**

особено по отношение на международно признати показатели за ефективност като привлечено частно финансиране на единица държавно финансиране, произведена продукция на единица финансиране и т.н.

От страна на публичния сектор съществуват още множество организации, които имат подпомагащи или координиращи функции по отношение на иновационната и свързани с нея политики. Държавната и публичната организационна структура на националната иновационна система до известна степен запази научно-техническия ресурс на страната в годините на прехода. Наличието на административен опит и структури преголага и добър потенциал за развитие на по-важната част от иновационната инфраструктура – частния сектор. За да се реализира подобен сценарий обаче, са необходими силна политическа воля и ресурс за пренасочване на задачите и функциите на съществуващите публични и държавни звена към основната цел на иновационния процес – комерсиализацията, и нейния носител – частния сектор.

От страна на частния сектор **инфраструктурата на иновационната система е сравнително рудиментарна**. Водещите частни инициативи са или част от бивша държавна инфраструктура, или реализация на иновативни европейски проекти. С трансферни и посреднически функции в националната иновационна система на България се включват неправителствени организации, бизнес иновационни центрове, инкубатори, високотехнологични паркове. Основните сред тях са: **Българска стопанска камара**²¹, **Европейски иновационен център – България**²², **Международна асоциация на научно-технологичните центрове – МАНТЦ (IASP)**, **Национална борса за интелектуални продукти (НБИП) – Съюз на учените в България (СУБ)**²³, **Българска търговско-промишлена палата**²⁴, **Българска асоциация на агенциите за регионално развитие и бизнес центрове (БАРДА)**²⁵. Основен проблем на организацията на националната иновационна система е ниската степен на взаимодействие между държавната и частната инфраструктура. Частните инициативи все още се възприемат като конкурентни и алтернативни на държавните

ТАБЛИЦА 4: СЕКТОРНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА НАУЧНОИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ ЗА ПЕРИОДА 1994 – 2002 г.

Сектори	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Общ брой	450	436	474	458	447	436	410	377	361
Предприятия	118	111	115	159	143	117	103	107	96
Държавен сектор	227	219	228	208	207	222	207	163	159
Висше образование	100	102	98	86	88	87	91	98	99
Организации с идеална цел	5	4	33	5	9	10	9	9	7

Източник: Национален статистически институт.

²¹ www.bia-bg.com

²² www.irc.bg

²³ http://www.usb-bg.org/Bg/NBorsa.htm

²⁴ www.bcci.bg

²⁵ www.barda.bg

